

Mısır Hanefiliği: Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi, Dr. Bekir Karadağ (Astana Yayınları), s. 216. ISBN: 978-625-7890-18-2

Mustafa Taş¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mustafa Taş (Araş. Gör.), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye
E-posta: mtas2019@ogr.iu.edu.tr ORCID: 000-0002-8556-9479

Başvuru/Submitted: 31.08.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 03.09.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 09.09.2020 •
Kabul/Accepted: 11.09.2020

Atıf/Citation: Taş, Mustafa. Mısır Hanefiliği: Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi, Dr. Bekir Karadağ (Astana Yayınları), s. 216. *İslam Tetkikleri Dergisi- Journal of Islamic Review* 10/2, (Eylül 2020): 687-691. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.788375>

Dört büyük Sünnî fıkıh mezhebinden biri olan Hanefilik hicrî ikinci yüzyılda Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda Irak bölgesinde teşekkül etmiş ve daha sonra birçok coğrafyaya yayılmıştır. Buna bağlı olarak mezhep içerisinde Irak, Mâverâünnehir, Mısır, Osmanlı ve Hint alt kıtası Hanefiliği gibi pek çok bölgesel alt ekol gelişmiştir. Bu alt ekollerden biri olan Mısır Hanefiliği Abbâsiler tarafından bölgeye Hanefî kadıların atanmasıyla başlamış, Zengîler ve Eyyübîler döneminde de gelişimini sürdürerek Memlûkler ile oluşumunu tamamlamıştır. Bu bağlamda tanıtımını yapacağımız, Muş Alparslan Üniversitesi İslam Hukuku kürsüsünde öğretim üyesi olan Dr. Bekir Karadağ tarafından telif edilen *Mısır Hanefiliği: Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi* başlıklı eser Hanefî mezhebinin bir alt ekolu olarak Mısır Hanefiliğini incelemektedir.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde Abbâsîlerden Memlûklere kadar Hanefî mezhebinin Mısır'daki avantürü ile mezhebin tarihsel dönemleri ve Hanefî fakihlerin hadisle olan ilişkileri ele alınmış, birinci bölümde mezhepteki alt ekoller, ekolleşme sebepleri, Mısır Hanefiliğinin mahiyeti ve ortaya çıkış nedenleri tetkik edilmiştir. İkinci bölümü Mısır Hanefiliğinin önemli temsilcilerine ve temel özelliklerine ayrılan çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Mısır Hanefiliğinin Osmanlı dönemi Mısır-Şam, Anadolu ve Hint alt kıtasına etkileri üzerinde durulmuştur.

Giriş bölümü siyasi ve sosyo-kültürel faktörlerin toplumların düşünce dünyasını nasıl şekillendirdiği ile başlayan çalışmada Memlük öncesi Zengîler ve Eyyûbîler ile Memlükler dönemi Mısır fikrî hayatının oluşumunda etkili olan; Moğol istilası ile Doğu İslam topraklarında yaşayan pek çok âlimin bu coğrafyaya göç etmesi, Batı'da başlayan Reconquista ile Endülüslü Emevî devletinin inhitat sürecinin başlaması ve Şia tehlikesinin zuhur etmesi şeklinde başlıca üç etmen zikredilmektedir. Daha sonra Mısır'da Hanefiliğin yayılışı bölgede hüküm süren devletler bazında dönemlere ayrılmış ve Mısır'ın Hanefî mezhebi ile ilk karşılaşmasının Abbâsîler tarafından tayin edilen İsmâil b. Elyesa el-Kindî (ö. 164/781) ve Bekkâr b. Kuteybe (ö. 270/884) gibi Hanefî kadılar ve Abdullah b. Ferruh (ö. 176/792) gibi fakihler eliyle gerçekleştiği belirtilmiştir. Buna rağmen bu dönemde Hanefiliğin bölgede yaygın hale gelmemesinin nedeni olarak ise İmam Şâfiî'nin Mısır'da bıraktığı miras, İmam Mâlik'in talebelerinin bölgedeki etkili çalışmaları ve zamanla Hanefî kadı atama uygulamasının kısmen terk edilmesi gösterilmiştir. Çalışmada Fâtımîler döneminde bölgedeki Sünnî mezheplerin, hususene Fâtımîlerin siyasi rakibi olan Abbâsîlerin resmî mezhebi mesabesindeki Hanefiliğin sıkıntılı bir süreç geçirdiği ifade edilmiştir. Bu durumun Zengîler ve Eyyûbîler dönemlerinde tersine döndüğü, bu iki devletin hâkimiyetinde bölgede Hanefî tedrisatı için medreselerin açıldığı, Hanefî fakihlere kadılık ve müderrislik görevleri verilmesiyle Hanefiliğin tekrar yayılmaya başladığı belirtilmektedir. Hanefiliğin Memlükler döneminde Mısır ve Şam havzasında altın çağını yaşadığı ileri sürülen eserde bu dönemde Hanefî mezhebi ile ilgili yaşanan gelişmeler; çoğunluğu Türk olan Memlüklerin bundan ötürü Hanefiliği benimsemesi, Hanefî fikhî eğitimi veren medrese ve kurumların artmaya başlaması, Hanefiliğin devletin resmî mezheplerinden biri haline gelmesi ve bu dönemde Hanefî mezhebinde etkin pek çok fakihin görülmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde ayrıca Hanefî mezhebi için yapılan dönemlendirmeler, Hanefî fakihlerin hadise yaklaşımları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu meyanda müellif; mutlak müçtehit-mezhepte müçtehit-ashâbü't-tahrîc-ashâbü't-tercîh-ashâbü't-temyîz, mütekaddimîn-müteahhirîn, selef-halef-meşayih ve selef-halef-müteahhirîn-klasik sonrası şeklinde yapılan dönemlendirmeleri zikretmekte ve bunlardan sonuncusunu esas aldığını ifade etmektedir. Daha sonra bu dönemlerin tanımları yapılmış ve selef döneminin Ebû Hanîfe'den İmam Muhammed'e, halef döneminin İmam Muhammed'den Halvânî'ye (ö. 452/1060), müteahhirîn döneminin Halvânî'den Hâfîzüddin el-Buhârî'ye (ö. 694/1294) kadar olan sürece, klasik sonrası dönemin ise Hâfîzüddin el-Buhârî sonrasına tekabül ettiğini belirtilmiştir. Selef dönemi Hanefî fakihlerin hadisle olan ilişkileri bağlamında, mezhebin kurucu imamlarının -özellikle de Ebû Hanîfe'nin- hadis ile iştigal ettiklerinin, diğer mezhep müntesiplerinin bu imamların hadis konusunda eksik olduklarına yönelik tenkitlerinin haksız olduğunun gösterildiği eserde yazar halef döneminde de Tahâvî (ö. 321/933), Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981) ve Kudûrî (ö. 428/1037) gibi âlimler tarafından hadis hassasiyetinin devam ettiğini aktarmaktadır. Çalışmada, müteahhirîn'in hadis konusunda mezhep içerisinde en zayıf halka olduğunu söylemenin mümkün olduğu belirtilmiştir. Bunu teyit sadedinde daha sonraki dönemlerde yaşayan bazı âlimlerin

müteahhirîn hadis çalışmalarının yetersiz olduğuna dair tespitleri nakledilmiştir. Müellif klasik sonrası dönem Hanefilerini hadis konusunda önceki dönemler gibi zayıf görmekle beraber Mısır ve çevresinin ise hadis çalışmaları bakımından bir uyanışa tanıklık ettiğini ileri sürmektedir.

Birinci bölümünde Hanefî mezhebinde alt ekollerin ele alındığı çalışmada bu ekollerden Irak ve Mâverâünnehir hakkında kısa bir değerlendirme yapıldıktan sonra ekolleşme sebepleri; ilmî muhitin farklılığı, hoca talebe ilişkisi, rivayet geleneği ve hukuki istikrar ihtiyacı olarak tatad edilmiştir. Bunu müteakiben Mısır Hanefiliği bahsinde başka araştırmacıların dönemi belirtmede kullandığı “muhaddis fukahâ ekolü” ya da “hadisçi Hanefiler” ifadeleri yerine “Mısır Hanefileri” şeklindeki tesmiyenin sınırları daha net bir şekilde dermeyan ettiği nedeniyle tercih edildiği izah edilmiştir. Mısır Hanefiliğinin ekolleşme sürecinin ve bu süreçte etkili olan unsurların ele alındığı Mısır Hanefiliğinin mahiyeti başlığında ayrıca hoca talebe ilişkisinin ekolleşme üzerindeki etkileri doğrultusunda Mısır Hanefiliği için önemli görülen isimlere yer verilmiştir. Bu bağlamda zikredilen isimler Ebû Hanîfe, Tahâvî ve Serûcî (ö. 710/1310) şeklinde olup bunun gerekçesi ise Ebû Hanîfe'nin mezhep imamı, Tahâvî'nin Mısır'daki ilk hadis otoritesi, Serûcî'nin ise pratik anlamda Mısır Hanefiliğinin ilk temsilcisi olması şeklinde açıklanmıştır. Daha sonra Mısır Hanefiliği ve mezhebin diğer ekolleri arasında mukayeselerde bulunarak benzer ve farklı noktalara temas eden müellif, nihayetinde Mısır Hanefiliğinin nevi şahsına münhasır bir ekol olduğunu derkâr etmektedir. Mısır Hanefiliğinin mahiyetinin ardından Karadağ ekolün ortaya çıkış sebepleri üzerinde durmaktadır. Ekolün ortaya çıkış sebeplerinden ilki olarak döneme hâkim olan siyasi düşüncenin gösterildiği eserde bu durum o dönemde mevcut olan Şia tehdidinin mezhepleri ortak hareket etmeye sevk ettiği, bu birliktelik düşüncesinin de mezhepler üstü bir strateji oluşturma ve Sünniliği bir üst kimlik haline getirme gereğine bağlı olarak Hanefileri hadise tevcih ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Zengîler, Eyyübîler ve Memlûkler tarafından kurulan medrese ve dârülhadis gibi eğitim kurumları da Mısır Hanefiliğinin ortaya çıkma sebebi olarak görülmüştür. Nitekim Hanefî fakihler gerek hoca gerekse de öğrenci olarak bu kurumlarda bulunmuş ve hadisle iştiğal etmişlerdir. Diğer bir sebep olarak ise başta Moğol istilasına uğramak üzere Hanefî fakihlerin Batı'ya, Mısır ve Şam bölgesine göç etmelerine neden olan sosyal olaylar gösterilmiştir. Bu göçler neticesinde Hanefî fakihler diğer mezheplerin müntesipleri ile mülâki olmuş ve bu da mezhep birikimini diğer mezheplere karşı hadis açısından kritik etme ihtiyacını doğurmuştur. Mısır Hanefiliğinin oluşumundaki diğer iki sebep olarak ise Sünnî mezheplerin yakınlaşması ve diğer mezheplerin rolü gösterilmiştir. Diğer mezheplerin rolünün iki açıdan düşünülmesi gerektiğini ifade eden müellife göre bunlardan birincisi Hanefî fakihlerini hadis çalışmalarına icbar eden diğer mezheplerin hadis konusunda Hanefîlere yönelttikleri eleştirilerdir. İkincisi ise diğer mezheplere mensup âlimlerin Hanefî fakihlerle hoca talebe ilişkisi kurarak onlara hadis sahasındaki eksiklerini gidermede yardımcı olmalarıdır. Öte yandan Mısır'ın o dönemki kozmopolit yapısı, dört mezhebin bir arada yaşıyor olması gibi durumlar Sünnî mezheplerin yakınlaşmasına sebep olmuş, buna bağlı olarak mezhepler arasında yaşanan etkileşim de Hanefîlerin hadise yönelimi ile neticelenmiştir. Eserde Mısır

Hanefiliğinin ortaya çıkmasında etkili olan son sebep olarak ise temel hadis kaynaklarının otorite haline gelmesiyle Hanefî fakihlerin eserlerini bu veçheden bir tenkite tâbi tutmalarını gerektiren teorik ihtiyaç zikredilmiştir.

Mısır Hanefiliğinin önemli isimleri ve ekolün temel özelliklerinin konu edildiği çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle Dımaşk'ta yaşayan ve Nuriye Medresesi'nde müderrislik yapan Hasîrî (ö. 636/1238), önceleri Hanbelî iken Hanefî mezhebine geçen ve Dımaşk'ta Şibliye, Bedriyye, Müstansırıyye medreselerinde müderrislik yapan tarihçi, âlim ve meşhur vâiz Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) ve Membicî (ö. 686/1287) gibi Mısır Hanefiliğinin öncüleri kabul edilen âlimlerin hayatları, eserleri ve Mısır Hanefiliği ile olan ilişkileri incelenmektedir. Derakap Mısır Hanefiliğine mensup olan fakihlerin hadis telifatının bulunup bulunmamasına göre tasnif edildiği eserde müellif hadis telifatı bulunan fakihler başlığı altında İbn Balaban (ö. 739/1339), Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Alâüddîn İbnü't-Türkmânî (ö. 750/1349), Yusuf ez-Zeylaî (ö. 762/1360), Bâbertî (ö. 786/1384), Kureşî (ö. 775/1373), Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) ve Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) hayat hikâyeleri ile fıkıh ve hadis alanlarındaki eserleri nakletmekte ve ekol içerisindeki yerlerini değerlendirmektedir. Hadis telifatı bulunmayan fakihler grubunda ise Ebü'l-Abbâs es-Serûcî (ö. 710/1310), Osman b. Ali ez-Zeylaî (ö. 743/1343), Ömer b. İshâk el-Gaznevî (ö. 773/1372), İbn Ebü'l-İz (ö. 792/1390) ve İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ele alınmaktadır. Ekolün temel özelliklerinin ele alındığı ikinci alt başlıkta Mısır Hanefilerinin mezhep içerisinde daha önce görülmemiş bir şekilde hadis ilmiyle ilgilenerek "hadisçi damar" diye tavsif edilebilecek bir janra sahip oldukları ifade edilmiş ve ekolün özellikleri yedi başlıkta tetkik edilmiştir. Bunlardan ilki olarak mezhebin önde gelen eserlerinde yer alan hadislerin tahrîcinin yapılması gösterilmiştir. Nitekim Mısır Hanefiliğine mensup fakihler, mezhepte otorite haline gelen eserlerin hadislerini tahrîc etmiş ve bunların kritiğini yapmış, böylece mezhebin hadislerle güncellenmesi sağlanmıştır. Çalışmada Mısır Hanefiliğinin ikinci ve üçüncü özelliği olarak hadis şerhleri ve ricâl eserleri yazımı zikredilmiştir. Hadis şerhi yazımının daha önce mezhepte görülmeyen ve Mısır Hanefî fukahâsı tarafından başlatılan bir faaliyet olduğunu belirten müellif aynı zamanda bu fakihlerin hadisle olan meşguliyetlerinden ötürü pek çok ricâl eseri yazdıklarını da ifade etmektedir. Ekolün dördüncü özelliği olarak Mısır Hanefilerinin hadis alanında otorite olan âlim ve eserlerine itibar etmekle birlikte zaman zaman bunları tenkit etmeleri sayılmıştır. Eserde zikredilen diğer iki özellik de mezhebi hadisle destekleme ve mezhep savunusu yapmaktır. Mezhebin teşekkülünden sonra başlayan ve müteahhirîn dönemine kadar devam eden mezhebi hadisle teyit etme anlayışının müteahhirîn ile inkıtaya uğradığını ileri süren yazara göre bu çaba Mısır Hanefileri ile tekrar başlamıştır. Ayrıca bu dönem fakihleri özellikle Ebû Hanife ve Tahâvî şahsında mezhebe yöneltilen tenkitleri de yine hadisler aracılığıyla berhava etmeye çalışmış, diğer mezheplere karşı Hanefiliği savunmada hadis ilmine müracaat etmişlerdir. Mısır Hanefiliğinin temel özelliklerinden sonuncusu olarak fikhî faaliyetlerde hadis merkezli düşüncenin rolünün gösterildiği eserde bu rol; mezhep içi tercihlerde ve mezhep görüşüne muhalefette hadisin

rolü olarak iki kısımda incelenmiş, Hanefî fakihlerin hadisler lehine mezhep içi görüşlerde bulunduğu ve mezhep görüşüne dahi muhalefet edebildikleri vurgulanmıştır.

Eserin üçüncü ve son bölümünde Mısır Hanefiliğinin mezhep içerisindeki etkisi; Osmanlı dönemi Mısır-Şam havzası, Osmanlı dönemi Anadolu havzası ve Hint alt kıtası özelinde değerlendirilmiştir. Mısır Hanefiliğinin Memlûklerin yıkılıp bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra dahi devam ettiğini ancak bu etkinin zamanla azaldığını belirten müellif Mısır Hanefiliğinin son temsilcisi olarak hadis merkezli fıkıh anlayışını önemli ölçüde koruyan İbn Âbidîn'i göstermektedir. Bununla birlikte Mısır Hanefiliğinin erken dönem Osmanlı ulemâsını derinden etkilediği savı Şeyh Edebâli (ö. 726/1326), Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350), Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) ve Molla Fenârî (ö. 834/1431) gibi Mısır coğrafyasında tahsil gören pek çok âlim ve eserleri üzerinden temellendirilmeye çalışılmış, aynı zamanda iki dönem arasındaki benzer ve farklı noktalara değinilmiştir. Son olarak eserde Mısır Hanefiliğinin Hint alt kıtasını etkilediği ancak bu etkinin doğrudan değil Mısır'da eğitim alan ve daha sonra bu bölgelere giden âlimler ve Mısır Hanefî fukahâsının eserleri aracılığıyla olduğu belirtilmektedir.

Sonuç olarak akademik araştırmaları çoğunlukla Mısır Hanefiliği üzerinde yoğunlaşan Karadağ'ın bu ekolün teşekkül sürecini, mahiyetini ve temel özelliklerini konu edinen ilgili eseri bu ekole ışık tutması açısından İslâm hukuk literatürüne önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için kıymetli bilgiler ve değerlendirmeler içermektedir. Kimi yerlerde yapılan imla hatalarına rağmen müellifin yalın dili ve üslubu eseri daha akıcı hale getirmiştir. Ayrıca ana ve alt başlıkların tutarlı bir sistematik içerisinde ele alınması ve muhteva ile de uyumlu olması eserin titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu göstermektedir.

